

Gods Woord bestemd voor mensenoren: Erasmus

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Prediker 1, 1-11

Tweede schriftlezing: Romeinen 15, 1-13

Schriftlezing Evangelie: Johannes 1, 1-18.

Inleiding

We gebruiken de naam Erasmus voor de Erasmusuniversiteit in Rotterdam, de Erasmusbrug. Een van mijn dochters studeerde in Ierland met een Erasmusbeurs en ga zo maar door. Maar wie leest er nog Erasmus? Zo ja, wat lezen we nog van Erasmus? Spreekt hij ons nog aan? Wat te denken van zijn tolerantie, zijn opvoedingsidealen en zijn levenskunst? Waar zaten de grenzen aan zijn tolerantie? Erasmus van Rotterdam werd gedreven door zijn grote liefde voor de bedoeling van de bijbeltekst. Hij wist heel goed daar daarin ook geweld een rol speelde, maar was ervan overtuigd dat een goede uitleg zou leiden tot verdraagzaamheid en naastenliefde. Hij ergerde zich aan simplistische vormen van uitleg en had er een groot vertrouwen in dat een bijbel in de volkstaal gebaseerd op grondig onderzoek naar de grondtekst zou leiden tot vrede. Erasmus stierf op 12 juli 1536 in Bazel.

Thema: Gods Woord bestemd voor mensenoren

Gemeente van Christus, onze tijd verwacht veel van de toekomst. Nieuwe inzichten, de toepassing van nieuwe technieken, nieuwe mogelijkheden, waarmee grote problemen gaan worden opgelost, denk aan het milieu. Dat is mooi. Maar overbelasten wij tegelijk die toekomst daarmee niet? Wat onder druk staat is de spontaniteit, de eigen weg die jonge mensen mogen gaan, de vrijheid waar zij recht op hebben. Heel wat jongeren gaan gebukt onder hun *eigen* onrealistische verwachtingspatronen. Burn-out onder twintigers is vandaag heel gewoon, vroeger nooit van gehoord. Hoe komen zij daaraan? Zij zouden fris en onbevangen in de wereld moeten kunnen staan.

Ik zeg niet dat het een lolletje was om jong te zijn in de Middeleeuwen. Maar de problematiek was omgekeerd. Oud was goed. In de Oudheid en de Middeleeuwen hadden de mensen het gevoel dat juist het oude goed en betrouwbaar was, dat oude schrijvers dichter bij de godsopenbaring hadden gestaan, dichter bij de schepping en wijsheden hadden vastgelegd, die door het huidige geslacht nog slechts met moeite toegeëigend konden worden. Iets leren was vaak napraten en doen wat werd voorgedaan. Individuele talenten en originaliteit werden meestal niet zo

gewaardeerd.

Erasmus (1466-1536) stond er tussenin. Hij staat op het schakelmoment van wat je oude en nieuwe tijden zou kunnen noemen. Rond het jaar 1500 spreken we van renaissance, wedergeboorte. Wat er opnieuw geboren werd was de wijsheid van oude schrijvers en kunstenaars. Maar er werd óók naar de toekomst gekeken. Columbus stak de Atlantische Oceaan over. De boekdrukkunst maakte razendsnelle verspreiding van nieuwe ideeën mogelijk, terwijl oude teksten, ook door goede vertalingen plotseling in goedkope drukken voor vele mensen toegankelijk werden. De reformatie bracht niet geleerde mensen ineens direct in contact met de bijbel. Het Woord van God werd toegankelijk voor bijna iedereen.

Erasmus was een van de grootste geleerden die ons land ooit heeft voortgebracht. Hij was er heilig van overtuigd: Er ligt onvoorstelbaar veel wijsheid in oude teksten, niet alleen die van de bijbel.¹ Die wijsheid wilde hij niet klakkeloos napraten. Erasmus wilde die toegankelijk maken, vooral door kritisch wetenschappelijk onderzoek van de oude teksten zelf. Hij wilde jongeren, heel nieuw voor die tijd, leren zelf na te denken. Levenswijsheid wordt immers niet gevonden door de teksten letterlijk na te praten, maar door te leren ermee in gesprek te leren gaan. Zo was Erasmus een 'humanist', dat is in de 16^e eeuw iemand die vertrouwen heeft in de capaciteiten van de mens, wijsheid te ontwikkelen door kritische vragen te stellen en zonder voorwaarden vooraf dingen oprecht te onderzoeken.

Zelf had Erasmus helemaal geen gemakkelijke jeugd. Tussen 1473 en 1478 was Erasmus leerling van een parochieschool in Gouda. Zijn ouders waren niet met elkaar getrouwd en hij kwam al jong in een klooster terecht. Daarna volgde hij onderwijs, latijn en Grieks, te Deventer bij instellingen voortkomend uit de beweging van de Broeders des Gemenen Levens (Devotio Moderna). Daar leerde hij veel, maar hij ergerde zich aan de bekrompen vormen van het onderwijs. Het leven in het klooster ervoer hij als geestdodend en Erasmus wilde er absoluut zo snel mogelijk uit. Eenmaal vrij, kwam hij nooit meer terug in Holland en Zeeland, zogenaamd vanwege ongezonde klimaat, maar vooral omdat hij bang was

daar opnieuw in een klooster te worden 'opgesloten'. Gelukkig voor hem was er een bisschop (Hendrik van Bergen, bisschop van Kamerijk) die hem bevrijdde. Hij maakte Erasmus formeel zijn secretaris, maar gunde hem grote vrijheid om te studeren, onder andere in Parijs.

Erasmus reisde veel (per paard, kar, ezel, 1506 grote reis naar Italië) en zo werd hij de Europeaan bij uitstek, niet vanwege een bepaalde nationaliteit, maar vanwege de intellectuele verbondenheid die hem in een netwerk van inhoudelijk contact verbindt met geleerden in vele Europese landen. Hij sterft tenslotte in Bazel, 12 juli 1536, en is daar ook begraven. Erasmus stond in het centrum van wat hij noemde de internationale 'Republiek der Letteren'. Deze literaire renaissance wordt ook wel met de term 'bijbels humanisme' aangeduid. Met 'humanisme' wordt, zeker in de 16^e eeuw, niet bedoeld dat God onbelangrijk is of wordt ontkend, maar wel dat de mens centraal staat in de beschouwingen en in het onderwijsprogramma. Die mens wordt op de drempel van een nieuwe tijd, daarvan was Erasmus zich heel bewust, uitgedaagd om zelf te onderzoeken: oud en nieuw te vergelijken, zelf te kiezen waar het in het leven om ging.

Voor zijn tijdgenoten was Erasmus oorspronkelijk, confronterend en vernieuwend. Twee motieven bepaalden zijn gedachtegoed: vrijheid en vrede. De mens is door de schepper, in tegenstelling tot de dieren niet uitgerust met natuurlijke wapens zoals klauwen. Dus de oorlog kan, zegt hij, de uiteindelijke bestemming van de mens niet zijn! De strijd die er moet zijn omwille van de waarheid strijd Erasmus liever met de geest en de pen. Hij veracht hen die menen de wapenen te moeten hanteren. Het debat is voor Erasmus de plaats van waarheidsvinding. Het 'ketsen' van de argumenten levert vonken op die tot dieper inzicht zullen leiden. Het gezond verstand moest zegevieren en een zekere relativering en milde verdraagzaamheid stond wat Erasmus betreft voorop als het ging om overtuigingen waarmee hij het niet eens kon zijn. Tenslotte is er voor Erasmus, net als voor de Prediker in de bijbel, geen absolute waarheid.

Wat voor ons misschien vanzelfsprekend lijkt, was rond 1500 schokkend en voor de meeste nog in zwartwit termen denkende 16^e eeuwers eigenlijk onbegrijpelijk. In 1517 publiceerde Erasmus 'Querela Pacis' (Klacht van de vrede): Het was voor Erasmus onbegrijpelijk dat christenen elkaar met geweld kunnen bestrijden.

Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst, zegt een oud spreekwoord. Maar wat is dat? De jeugd hebben? Kan dat wel? Het is in de ogen van Erasmus in ieder geval zeker niet: slaafs achter de nieuwste trends aanhollen. De oude boeken gesloten te laten als 'oude koek' en achterhaald, zou in zijn ogen het onderwijs versralen.

Dat de bijbel in onze cultuur vandaag op een zijspoor staat en door velen als een ongelezen museumstuk wordt behandeld zou hij zeer betreuren als een groot verlies.

Actief heeft Erasmus zich in zijn tijd ingezet voor de opvoeding en vorming van jongeren. Opvoeden achtte hij wezenlijk voor de ontwikkeling van levenskunst. Vanzelf, zo was zijn overtuiging, gaat het met de ontwikkeling van een mens niet goed. Het is nodig dat het oude en het nieuwe bij elkaar worden gebracht. Drie factoren waren daarbij van groot belang: 1) aanleg, natuur of talent; 2) kwalitatief goed onderwijs en 3) systematische oefening, herhaling. De mens heeft in zijn ogen een vrije wil. Maar daar komt alleen iets van terecht wanneer deze wordt gevormd en aangestuurd vanuit dat wat er al is. Waarachtig christelijke filosofie vindt Erasmus daarbij onmisbaar.² Onderwijs is wezenlijk.³ Maar dit is diepgaande vorming, veel meer dan 'weetjes' of technische handigheidjes leren. Het gaat om een totaalconcept, waardoor de natuurlijke aanleg gemodelleerd wordt, zeg maar beschaafd. Talenten worden ontwikkeld, geduldig en met liefde, met vallen en opstaan. Het gaat om verantwoordelijkheidsbesef en levenswijsheid. Erasmus vindt het niet vormen van jonge mensen een vorm van misdadige verwaarlozing te vergelijken met het te vondeling leggen van baby's. In kleine toneelstukjes (*colloquia*) helpt hij jongeren met elkaar in gesprek te gaan over grote levensvragen. Een probleem werd aangekaart en al improviserend uitgewerkt.

Erasmus gebruikt voor zijn tijd zeer moderne didactische principes. Kinderen en jongeren waren wat hem betreft geen gemankeerde volwassenen, die zo snel mogelijk de volwassenheid moeten worden in geslagen en geschopt. Met belangstelling en liefde en spelenderwijs dient hun leraar en voor de stof te interesseren. Het leraarschap beschouwde Erasmus als een zeer gewichtige functie in de samenleving.

De kerk van zijn tijd beschouwde Erasmus als een bekrompen machtsinstituut van de adel, volledig ontspoord. Het pausdom was eind 15^e eeuw een speelbal in de handen van machtige facties die vooral wereldlijke doelen nastreven. De meeste pausen waren geen theologen of pastoraal ingestelde herderlijke types, maar vorsten, die streefden naar rijkdom en macht. Erasmus steekt zijn kritiek niet onder stoelen of banken.⁴ Hij zelf wil vrij zijn en zich wijden aan de wetenschap, maar ook voor anderen en de samenleving als geheel is hij een vurig pleitbezorger voor wetenschappelijke vrijheid en vrede tussen de christenvolken van Europa.

Erasmus geloofde in de kracht van het Woord van God. Dat was bestemd voor mensenoren. Het moest zuiver,

maar ook verstaanbaar klinken. Dan kon er echt iets verbeteren, omdat de wereld opnieuw gericht zou worden op de inwoning Gods onder de mensen, zoals zichtbaar in Christus.⁵ Als zijn belangrijkste bijdrage in dat opzicht beschouwde Erasmus zelf zijn kritische uitgave van de Griekse grondtekst van het Nieuwe Testament. Hij was bedreven genoeg in het Grieks om de vele fouten te zien in de veel gebruikte latijnse uitgave, de Vulgaat van Hieronymus (ca. 400). Erasmus ging speuren naar handschriften in kloosterbibliotheken. Hij vond zes typen grondteksten die hij tot uitgangspunt nam voor een kritische teksteditie. De kritische Griekse teksteditie van Erasmus en zijn vertaling in het Latijn van de tot het einde van de 19^e eeuw gezaghebbende 'Textus Receptus' en daarmee een basis voor honderden jaren bijbelwetenschap. Een bekend voorbeeld is de hervormer Maarten Luther. Hij maakt voor zijn Duitse vertaling van de bijbel gebruik van het werk van Erasmus. Maar we kunnen natuurlijk ook denken aan onze eigen Staten Vertaling uit 1637 en de King James Version uit dezelfde tijd.

Ik ben het fundamenteel met Erasmus eens. Om het nieuwe te waarderen, moeten we het oude niet gaan negeren of ontkennen, maar opnieuw bevragen. Zo ontlasten we ook de jeugd. Zij zijn niet de toekomst van de ouderen. Zij zijn jong en leven nu. Zij zijn zelf de eigenaar van hun eigen toekomst, voorzover een mens daarvan kan spreken. Samen kunnen wij onszelf beschouwen als het levende lichaam van Christus in de wereld. Verschillend qua positie in het leven, maar gelijktijdig en verbonden. Zo kan het, denk nog altijd waar zijn, wat de apostel Paulus ooit schreef aan de

christenen in Rome:

Alles wat vroeger is geschreven, is geschreven om ons te onderwijzen, opdat wij door te volharden en troost te putten uit de Schriften zouden blijven hopen.⁶

Willem Visser 't Hooft (1900-1985), een van de oprichters van de Wereldraad van Kerken preekte eens over Romeinen 13 en sprak over de onopgeefbaarheid van de hoop, juist met het oog op het geloof en de liefde en hij voegde er aan toe:

De christen weet heel goed dat het morgen niet beter zal gaan.

Maar hij blijft hopen.⁷

Amen.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan, weet het gezegende mensen te zijn. Wij leven niet in het verleden en ook niet in de toekomst. Het Woord van God is vlees geworden. Het woont onder ons. Dat is de aanwijzing van de schepper dat het om het heden gaat.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de heilige Geest
is met u allen.

Amen.

Noten

¹Bijbelcafé, 11 november 2015. Vgl. Huizinga, J., *Erasmus*, 1924. Dohmen, J., *Over levenskunst. De grote filosofen over het goede leven*, Amsterdam 2014, 156-162. Pleij, H., *Erasmus. Hollands grootste humanist*, hoorcolleges op cd, 2012. En hoorcolleges op cd van Hans Trapman.

²Dohmen, 'Over opvoeding en vrije wil'.

³Eigenlijk bedoelt Erasmus: 'Bildung', totaalvorming.

⁴Zie: *Lof der Zotheid*, par. 59.

⁵Johannes 1.

⁶Romeinen 13,4.

⁷Visser 't Hooft, 'Message paroisse Chêne-Bourg', 1973. 'Le chrétien sait très bien que demain ça n'ira pas mieux. Mais il continue à espérer.'

Figuur 1: Albrecht Dürer, portret van Erasmus, Metropolitan Museum of Art

Dit werk valt onder een Creative Commons “Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal” Licentie.

